

univerzality a normality mužských hodnot. V úvodní kapitole se Uhde také dotýká specifčnosti české reality, která se svou socialistickou minulostí liší od zkušenosti „západní“. I přes výrazný prvek zaměstnanosti žen, se pracovní zkušenost vyznačuje stereotypizací životní dráhy ženy, která dříve či později bude vdaná a bude mít dítě, a značnou horizontální i vertikální genderovou segregací profesí. Známým „dědictvím“ českého pracovního trhu je „genderově specifické ohodnocení práce ...[které je]... založeno na zakonzervovaném pojetí dělby práce na „mužskou“ a „ženskou“ a na oddělení soukromé a veřejné sféry“ (s. 18).

Historickým kontextem situace České republiky vstupuje i do následující kapitoly Marie Čermáková, která se v úvodu zmiňuje o deformaci morálky v pracovních vztazích vycházející z prolínání totalitních praktik s polistopadovým ekonomickým liberalismem, kterou označuje jako „totalita zisku a peněz“ (s. 25). Druhá kapitola ovšem představuje především výsledky reprezentativní studie sledující míru povědomí o formách, výskytu a toleranci znevýhodnění v organizacích a firmách. Sledovanými formami zde jsou: snižování výsledků práce, přetěžování úkoly, zatajování informací, izolace pracovníka nebo pracovnice od ostatních, zneprůjemňování výkonu práce za účelem odejití, vyhrožování, ponižování či šikana a pomlouvání/klepy. Četnost výskytu některé z forem znevýhodnění je tak vysoká, že se s nějakou z nich zaměstnanec nebo zaměstnankyně dříve či později setká. Významné je snižování pracovního výkonu jak u zaměstnaných mužů, tak u žen, což poukazuje na nedocenenost motivačních modelů řízení u nás. Ke znevýhodňování dochází i v oblasti finančního ohodnocení a v oblasti „nadpráce“ (cca 1/3 mužů a 1/4 žen). Nejčastější formou jsou však pomluvy a klepy, se kterými se osobně nebo jako svědek setkalo 57,8 % žen a 56,5 % mužů a které tak patří k jakémusi pracovnímu foku (s. 33). V závěru svého příspěvku Čermáková zdůrazňuje výrazný negativní vliv různých forem znevýhodňování pracovníků a pracovnic na výkonnost české ekonomiky.

Ve třetí kapitole představuje Alena Křížková reprezentativní sondu zjišťující výskyt forem chování, které by mohly být považovány za sexuální obtěžování, dále se zabývá adresáty (obětmi) a původci takového chování. „Celá čtvrtina české populace z těch, kteří pracují nebo někdy pracovali, se v práci setkala se sexuálním obtěžováním“ (s. 35). U žen se četnost výskytu zvyšuje spolu s počtem spolupracovníků, se kterými je žena v práci v kontaktu. Výskyt sexuálního obtěžování je také nepřímým úměrným dobrému pocitu ze vztahů na pracovišti (až třetina žen se setkala se sexuálním obtěžováním na pracovišti, které charakterizovaly jako konfliktní, napjaté a vztahově chladné). Souvisí to se subjektivním posuzováním sexuálního obtěžování, v příjemném pracovním prostředí je spíše tolerováno.

Také v tomto představovaném výzkumu byly charakterizovány jednotlivé formy chování, které lze vnímat jako sexuální obtěžování, konkrétně byly sledovány: sexuálně podbarvené vtipy a řeči, narážky na soukromý život, ukazování erotických časopisů, sexuálně orientované poznámky, posílání erotických obrázků emailem, okukování, milostné vztahy mezi kolegy, mezi nadřízenými a podřízenými, nechtěný tělesný kontakt, nabídky na schůzku i přes nezájem, obtěžující telefonáty a e-maily, sexuální návrhy a pokusy o znásilnění. Charakteristické pro české prostředí je bagatelizovat výskyt jednotlivých forem, ty jsou vnímány jako běžné přátelské a utužující pracovní vztahy. Iniciátoři odmítají přijmout fakt, že takové chování může někomu vadit a obtěžovat ho (s. 38). Nejčastější formou problematického chování jsou sexuálně podbarvené vtipy, v pořadí druhou jsou narážky na soukromý život, s nimiž se někdy setkalo téměř 63 % mužů a žen. Poslední formou obtěžování jsou pokusy o znásilnění, a ač mají opticky poměrně nízký výskyt (2 %), je třeba na ně upozornit jako na těžkou a závažnou formu sexuálního obtěžování. Muži i ženy se zhruba stejně setkávají s problematickým chováním na pracovišti, oběti jsou ale zpravidla ženy a až v 15–23 % případů jsou aktéry tohoto chování nadřízení muži. Tato relace nadřízený/nadří-

a bílé barvy pleti. Obecně je z výsledků vědkyň Zucker a Cole patrné, že názory žen jsou více ovlivněny politickými a společenskými událostmi než příslušností k určité rase.

Asociace (pro) žen(y) v psychologii se po třicáté druhé sejde příští rok v San Francisku 8.–11. března. Tématem setkání budou Vlny změn – mimo duality (Waves of Change – Beyond Dualities). Podrobnější informace je možno získat na www.awpsych.org.

FEMINISTICKÝ DISKURS V MULTIKULTURNÍ EVROPĚ / Zuzana Uhde

Na letošní rok připadlo již šesté setkání evropských výzkumníků a výzkumníků zabývajících se genderovou tematikou, které bylo organizováno pod záštitou organizace ATHENA (Advanced Thematic Network in Activities in Women's Studies in Europe), AOIFE (Association of Institutions for Feminist Education and Research in Europe), Centra ženských studií a Fakulty mezinárodních a politických studií Univerzity v Lodži. Pro letošní evropskou interdisciplinární konferenci genderového výzkumu konanou mezi 31.8. a 3.9. (European Gender Research Conference) bylo zvoleno polské město Lodž, které vystřídalo švédský Lund (2003), italskou Boloňu (2000), portugalskou Coimbru (1997), rakouský Graz (1994) a dánský Aalborg (1991). Ve dvanácti sekcích bylo prezentováno široké spektrum výzkumných okruhů, přičemž pojící linií byla analýza konceptu občanství ve vztahu k genderu a dalším kategoriím, které vstupují do hry v současné multikulturní Evropě. V centru pozornosti tak stálo prolínání genderu, třídy, „rasy“, etnicity, sexuální orientace, náboženství či národnosti a jejich vliv na institucionální a symbolické aspekty občanství. Důležitým prvkem byl rov-

zená-podřízený/podřízená představuje velké nebezpečí především z toho důvodu, že oběti (podřízené) nedává mnoho šancí na řešení a vytváří strach a stresové prostředí. To podporuje i skutečnost, že v podnicích chybí osoby schopné takové případy řešit, často se problematikou sexuálního obtěžování nezabývají ani organizační řády podniků.

Právě tento pohled přináší autorky čtvrté kapitoly Radka Dudová a Zuzana Uhde, které na čtyřech příbězích z kvalitativního výzkumu ukazují formy průběhu obtěžujícího chování. Zásadním poznatkem je zde to, že „sexuální obtěžování má často kumulativní povahu, tzn. že začíná „slabšími“ formami, které se mohou vystupňovat“ (s. 52). Roli hraje i nekompetentnost okolí si takového chování všimnout a popřípadě ho řešit. „Napadán musí být způsob prezentace sexuálního obtěžování v obecném veřejném diskursu jako projevu ‚zdravé sexuality‘ a sympatií, čímž je zastírán fakt, že jde primárně o zneužití moci a uplatnění patriarchálních společenských vzorců“ (s. 57).

Druhá část této kapitoly na základě analýzy polostrukturovaných rozhovorů sleduje stranu zaměstnavatelů (oddělení personalistiky neboli human resources), kde zjišťuje postoje k této problematice a způsoby případných řešení. Autorky zde nabízejí typologii organizací: „tradiční“ post-socialistické firmy, organizace rodinného typu a podniky s nadnárodní účastí. V rámci tohoto rozdělení organizací Dudová a Uhde zjišťují postoj zástupců firmy k jednotlivým druhům sexualizovaného chování. Z poznatků výzkumu všeobecně vyplývá to, že se první z nich vyznačuje velkou tolerancí, až přehlížením, k obtěžujícímu chování. Organizace rodinného typu často sexualizované prostředí považují za žádoucí, neboť podle nich vytváří lepší pracovní prostředí. Poslední typ nadnárodních organizací je výrazně proti takovému chování (ovšem realita tomu vždy neodpovídá). Dále se autorky zabývají možnostmi řešení problémů a předkládají typologii HR manažerů a manažerek, které řadí do tří skupin: 1. uznávající sexuální obtěžování jako svébytnou kategorii; 2. akceptují jej v rámci zákoníku prá-

ce, ale připadá jim v českém prostředí směšné; 3. manažeri nebo manažerky koncept sexuálního obtěžování zcela odmítají.

Výraznou roli by v ochraně zaměstnanců a zaměstnanek v oblasti sexuálního obtěžování měly hrát odbory. Jak ale vyplývá z páté kapitoly Hany Maříkové, zdaleka tomu tak není. Poznatky ze skupinových rozhovorů se zástupci odborů ukazují na nízkou senzitivitu vůči tématu a jeho důležitosti. Postoj zástupců odborů „je možné charakterizovat jako odmítavý, v lepším případě jako zdrženlivý či lhostejný“ (s. 113). Domnívají se, že jde spíše o problém jedince, čímž ignorují mocenskou rovinu.

Závěrečnou kapitolou je shrnutí právní úpravy oblasti obtěžování na základě pohlaví a sexuálního obtěžování, jejíž autorkou je Barbara Havelková. Zabývá se historickým průběhem implementací evropských směrnic do českého práva a výkladem současného legislativního znění v zákoně 435/2004 Sb. Obtěžování je jednání, které splňuje tři znaky: samotné jednání, subjektivní negativní hodnocení dotčeným a jeho důsledek musí: snižovat důstojnost, nebo vytvářet nepřátelské, ponižující prostředí, nebo si vynucovat nechtěné rozhodnutí (obtěžování za něco). Havelková také rozebírá právní možnosti nápravy a obrany proti nežádoucímu jednání a zdůrazňuje přenesení důkazního břemene z oběti na pachatele. Celková eliminace tohoto fenoménu pak spočívá na více aktérech: státu jako zákonodárci, soudech, správních orgánech, zaměstnavatelích podnikajících preventivní opatření a odborech kontrolujících dodržování zákazu takového chování.

Nedávno vyšlá publikace *Sexualizovaná realita pracovních vztahů* (2006) je novým a komplexním pohledem na problematiku sexuálního obtěžování v prostředí pracovních vztahů a poskytuje mnoho cenných informací, východisek, ale i závěrů jak vědecké obci, tak odborníkům z řad institucí podílejících se na utváření pracovních podmínek, počítaje v to i personální oddělení firem, odbory atd. K porozumění kontextu tohoto fenoménu zasazeného do problematiky gen-

než akcent na propojení akademické práce s aktivismem ve smyslu angažovanosti vědců a vědkyň ve feministickém a obecně veřejném diskursu a podpory aktivit ženských a feministických hnutí.

Hlavní tematické zaměření na gender a občanství v multikulturním kontextu se odráželo také v plenárních přednáškách, které přednesli Rosi Braidotti z Utrecht University, Judith Butler z University of California at Berkeley, Ruth Lister z Loughborough University, Keith Pringle z Aalborg University, Ayse Gul Altinay ze Sabanci University a v zastoupení Madgalena Środa z University of Warsaw. Přednášející různým způsobem ve svých vystoupeních i v následujících debatách reflektovali současné změny odehrávající se pod taktovkou neoliberalizace světové politiky, expanzivních válečných konfliktů ospravedlňovaných „bojem proti terorismu“ a z toho plynoucího násilí. Bodem, ke kterému se tyto úvahy vracely, byl zejména význam těchto společenských procesů pro feministické teorie, genderová studia a v neposlední řadě pro ženská a feministická hnutí. S vědomím určitého zjednodušení jsem identifikovala tři okruhy, kterých se řada úvah přednesených na konferenci dotýkala. Prvním tematickým okruhem byla kritika simplistického sekularismu v evropském kontextu a vztah genderu a náboženství, dále genderové souvislosti rostoucího militarismu a s tím související migrace a poslední okruh zahrnoval tematizaci odlišnosti, která zároveň představovala hlavní otázku uvnitř feministického diskursu ve smyslu možnosti redefinice odlišnosti jako „produktivního antagonismu“ slovy Butler, „diferencovaného univerzalizmu“ slovy Lister nebo „nového modu rezonance mezi odlišnými jinými“ slovy Rosi Braidotti.

Reflexe globalizujícího se kapitalismu, neoliberální politiky prosazované světovými velmocemi a multikulturní situace vedla řadu úvah a diskusí ve směru redefinice a znovupromyšlení logiky a principů západní „sekulární“ společnosti. Řada empirických analýz pak jenom potvrdila slova Rosi Braidotti, Judith Butler či Ruth Lister a dalších o zneužívání feministických argumentů a koncepce

derových vztahů napomůže i přehledně zpracovaný a srozumitelný slovníček obsahující všechny důležité pojmy.

Z výzkumů provedených oddělením Gender a sociologie a představených v publikaci vyplývá značná bagatelizace a tolerance společnosti k sexuálnímu obtěžování i přes jeho častý výskyt a subjektivně (jedinci) negativní hodnocení. Více však ukazuje na lhostejnost institucí ochrany zaměstnanců takové případy řešit a zdůrazňuje požadavek ce-

lospočenského systémového řešení. V závěru publikace je jako jedna z příčin takové atmosféry označena „neinformovanost a neznalost problému, koncepce a definice a zejména podceňování jeho závažnosti, rozsahu a možných důsledků pro jednotlivce, tak i pro celé organizace“ (s. 115). Tato publikace je prvním výrazným krokem směrem k nápravě tohoto stavu.

POZICE NA PRACOVNÍM TRHU JAKO ODRAZ INDIVIDUÁLNÍ SVOBODNÉ VOLBY/ Marta Vohlídalová

CATHERINE HAKIM. 2000. *WORK-LIFESTYLE CHOICES IN THE 21ST CENTURY – PREFERENCE THEORY*. NEW YORK: OXFORD UNIVERSITY PRESS.

V knize *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century – Preference Theory* představuje britská socioložka, profesorka prestižní London School of Economics Catherine Hakim svou koncepci teorie preferencí. Tato teorie se snaží vysvětlit příčiny genderových nerovností na trhu práce zcela jiným způsobem než většina feministických autorů a autorek. Způsob, jímž tato autorka zdůvodňuje existenci odlišných pracovních strategií mužů a žen, genderových diferencí v zaměstnanostní struktuře a také nerovností na trhu práce, je originální v tom smyslu, že místo strukturálních bariér a omezení označuje za klíčové determinanty uplatnění na trhu práce především ničím nezatížené individuální volby jedinců. Z tohoto důvodu se také tato teorie stala terčem kritiky mnoha feministických autorů a autorek, mezi nimi i britské socioložky Rosemary Crompton, působící na City University of London a specializující se na problematiku sociální stratifikace a (ženské) zaměstnanosti, a její kolegyně Fiony Harris. Poté, co v této recenzi představím knihu C. Hakim, se budu věnovat především výtkám těchto autorek vůči teorii preferencí.

Obsahem knihy *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century – Preference Theory* je vysvětlení a zdůvodnění teorie preferencí, kterou její autorka postupně koncipovala na základě množství výzkumných šetření. Stěžejní část knihy tvoří kapitoly věnované základním východiskům a tézím teorie, jejím hlavním argumentům a implikacím pro popis sociálního světa. Nechybí však ani kapitola zaměřená na pohled teorie preferencí na muže a jejich životní strategie a kapitola ryze praktického charakteru věnovaná aplikaci poznatků teorie preferencí při realizování sociálních politik.

Teorie preferencí C. Hakim vychází z předpokladu, že ženy (a muži) svobodně volí mezi uplatněním na trhu práce a péčí o rodinu. Rodinu a trh práce přitom tato autorka považuje za dva ve skrze konfliktní zdroje životního naplnění a vlastní identity. Hakim zdůrazňuje, že konflikt těchto dvou životních cílů je esenciální a nelze téměř nikdy dosáhnout jejich harmonizace. Z tohoto důvodu jsou tedy lidé nuceni činit rozhodnutí, které z těchto oblastí dají v životě přednost a kterou z těchto oblastí budou považovat za dru-

genderové rovnosti ve prospěch upevnění vylučující politiky západních států a antimuslimské propagace. V mnoha případech je to totiž právě koncept genderové rovnosti interpretovaný jako fakt v „západních“ společnostech, zatímco vysoce problematický požadavek ve všech ostatních společnostech definovaných buď teritoriálně podle osy sever – jih či východ – západ, nebo nábožensky podle dělení na křesťanské versus zejména muslimské společnosti, který živí rostoucí rasismus v evropských i severoamerických státech. Kritiku sekulární logiky západních společností podala ve svém příspěvku Rosi Braidotti. Braidotti kritizovala současnou „politickou ekonomii citů“, která operuje se stejnými kategoriemi jako systém víry. Západní společnosti proto charakterizovala jako pseudosekulární. Ve své přednášce dále formulovala ne zcela neproblematický alternativní feministický přístup v podobě afirmativní etiky založené na naději a pozitivním vztahu k emocím v protikladu k depresivnímu diskursu utrpení a stížností.

Téma rostoucí militarizace společnosti v souvislosti s genderovými nerovnostmi představovalo průsečík přednášky Judith Butler a Ayse Gul Altinay. Judith Butler formulovala kritiku „civilizujících“ misí USA a Velké Británie, jejichž logika je podle ní založena na rasismu, homofobii a pseudosekularismu „západních“ společností. V diskursivní rovině pak propojila ponižování muslimských žen a mužů s homofobními základy instituce armády. Pojetí svobody tudíž analyzovala v souvislosti s pojetím sexuální svobody. Ve vztahu k aktivismu pak vyzvala k novým feministickým aliancím, které překonají neoliberální individualismus a zároveň zjednodušující pluralismus. Ayse Gul Altinay na základě biografické rekonstrukce životních drah kurdské aktivistky a první turecké pilotky analyzovala konstrukci tureckého a kurdského nacionalismu opřenu o militaristické pojetí společnosti, v jejímž rámci zastává žena buď roli obětující se matky či manželky, nebo roli ženy-bojovnice, která ovšem není otevřena všem ženám. Biografie žen jí pak sloužily ke kritické reflexi binárně genderově konstruovaných mýtů vyjádřených heslem „Každý Turek se rodí vojákem“, a „Ta která bojuje,

hořadou. Od tohoto rozhodnutí se pak odvíjí jejich životní styl a sekundárně i postavení na trhu práce.

Teorie preferencí se vztahuje výhradně na prosperující západní země, přičemž původně byla tato teorie zaměřena na ženy a proces jejich rozhodování mezi prací a rodinou. Podle autorky totiž právě v těchto zemích došlo ve 2. polovině 20. století k výrazným společenským změnám, které ženám umožnily vstoupit do rozhodování o sobě samých do vlastních rukou. Rozšíření kvalitní antikoncepce, zrovnoprávnění postavení mužů a žen ve společnosti, rozmach tzv. profesí „bílých límečků“ (tj. odborných a úřednických pozicí nevyžadujících fyzickou sílu), vytvoření nových pracovních pozic pro „druhořadě“ výdělečně činné osoby (tedy pro lidi, kteří nechtějí práci věnovat všechen svůj čas) spolu s obecným vzestupem důležitosti přikládané vlastnímu rozhodování, hodnotám a osobním preferencím zvýšily podle C. Hakim možnosti individuálních voleb životních stylů. V důsledku toho také došlo k výrazné vnitřní diferenciaci populace žen.

Hakim tvrdí, že ženy netvoří jednu homogenní skupinu se stejnými zájmy, ale že jsou heterogenní ve svých preferencích a prioritách, a tedy i v přístupu k řešení konfliktu mezi prací a rodinou. Na základě mnoha kvantitativních studií zjistila autorka existenci třech základních ideálních typů v ženské (ale i v mužské) populaci:

První skupinu tvoří *ženy zaměřené na domov*, kterých je podle jejího odhadu asi 20 %. Děti a rodina jsou hlavní životní prioritou těchto žen, a proto preferují zůstat v domácnosti a zřít se placeného zaměstnání. Tyto ženy přitom mohou mít i vysokou kvalifikaci a jsou zpravidla velice citlivé na sociální a rodinnou politiku státu.

Hlavní životní prioritou *žen zaměřených na práci*, jejichž podíl Hakim odhaduje na 20 %, je práce nebo obdobná činnost (např. sport, umění nebo politika). Tyto ženy se vyznačují velkými investicemi do svého vzdělání a kvalifikace a jsou zpravidla citlivé na státní politiku zaměstnanosti.

Zdaleka nejpočetnější a zároveň i nejrozmanitější skupi-

nu v rámci populace žen (cca 60 %) však tvoří *ženy adaptabilní*. Tyto ženy chtějí pracovat, ale nechtějí práci obětovat celý život. Jejich životní priority se střídají – v jednu chvíli preferují práci, potom zase rodinu. Tyto ženy bývají citlivé na politiku zaměstnanosti i na rodinnou a sociální politiku státu.

Obdobné typy přitom autorka nachází i v rámci populace mužů. Ve skupině mužů se však procentuální zastoupení jednotlivých typů radikálně liší. *Mužů zaměřených na domov* je jen asi 10 %, *mužů zaměřených na práci* je kolem 60 % a *adaptabilní muži* jsou v populaci zastoupeni přibližně 30 %.

Skupina mužů je tedy oproti ženám daleko homogennější, což podle Hakim muže zároveň i zvýhodňuje při prosazování vlastních zájmů ve společnosti oproti ženám. Ženy totiž z důvodu své vnitřní heterogenity nejsou schopny své zájmy a cíle jednoznačně formulovat. Muži však mají oproti ženám v neposlední řadě také nespornou výhodu i v tom, že netrpí zdaleka tolik jako ženy konfliktem zájmů mezi prací a rodinou. „Pokud se muži rozhodují mezi jednotlivými prioritami, je to spíše mezi bohatstvím a vzděláním, politikou a vírou(...) Nerozhodují se mezi prací na plný úvazek a rodinou.“ (Hakim 2000: 256, překl. – aut.)

Zatímco většina autorů a autorek sdílí přesvědčení, že ženy jsou ve společnosti znevýhodněny oproti mužům, Catherine Hakim přichází s odvážným tvrzením, že jsou to právě muži, jejichž svobodné volby životního stylu jsou ve společnosti zásadním způsobem omezovány. Muži podle této autorky totiž na rozdíl od žen nemají možnost natolik realizovat své životní preference a většina z nich je nucena podvolit se obecně přijímané konvenci muže-živitele. Hakim přitom očekává, že v budoucnosti začnou i muži uplatňovat právo na svobodnou volbu svého životního stylu více než dosud.

Hakim vyčítá klasickým sociologickým a feministickým teoriím, že opomíjejí existenci vnitřní ženské (a mužské) heterogenity. Staví se především proti základnímu předpo-

se stane krásnou. A ta, která se stane krásnou, je milována.“ Militaristický nacionalistický diskurs je možné podle ní překonat etikou nenásilí, kterou ilustrovala právě na biografii jedné z aktivistek ženského hnutí, jejíž životní přístup by mohl sloužit jako inspirace pro feministickou teorii.

Ve vztahu ke konceptu občanství tematizovala společenskou diverzitu a vztah k odlišnosti ve své přednášce Ruth Lister. Konceptualizaci občanství charakterizovala jako „neustále trvající proces bez konce“, k jehož uchopení je třeba propojit tento specifický národní koncept s globální chudobou a migrací – politickou i ekonomickou, lidskými právy či ekologickými problémy. Občanství rozložila do několika dimenzí: intimní, lokální, národní, nadnárodní a globální, přičemž na všech těchto úrovních je třeba konceptualizovat formu aktivního občanství odlišně. Svoje pojetí vymezila proti strategickému esencialismu, který může vést k zakonzervování péče jako femininní sféry v rovině intimní či ke konstrukci občanské společnosti jako femininní v opozici proti institucionální politice jako maskulinní sféry v rovině lokální a národní. Další klíčovou otázkou pak pro ni byla současná multikulturní realita, kterou charakterizovala jako „věk migrace“. Pro úspěšné zapojení všech žen do společnosti je proto nutné vyřešit zásadní otázky spojené s genderovou organizací práce v souvislosti s migrací žen, často vynucenou jejich neutěšenou ekonomickou situací. Možnost některých žen participovat na životě společnosti je totiž vykoupěna vykořisťováním jiných žen zaměstnaných jako pečovatelky v cizích domácnostech, přičemž jim je znemožněno žít ve své vlastní soukromé sféře. Nadnárodní přesuny pečovatelské práce, které Lister pojmenovala jako „globální síť péče“, spolu s feminizací práce v dislokovaných továrnách se západním kapitálem tak představují zásadní výzvy jak feministické teorie, tak ženského či feministického aktivismu.

Osobně jsem se účastnila především sekce „Cross-border Networking and Global Citizenship“, jejímž základním problémem byl

kladu těchto přístupů, podle něhož neexistují větší rozdíly mezi ženami a muži. Odmítá tedy představu, že pokud by neexistovala diskriminace na trhu práce na základě pohlaví, pracovní chování žen by se velmi blížilo pracovnímu chování mužů. Vzhledem k tomu, že ženy dnes mají velké šance uspět na trhu práce a také velkou autonomii v rozhodování, záleží pouze na jejich osobním rozhodnutí, zda dají v životě přednost rodině nebo práci. Z tohoto důvodu autorka očekává, že se vnitřní rozdíly mezi jednotlivými typy žen budou v budoucnosti ještě zvětšovat (např. z hlediska výše příjmů nebo postojů k mateřství...). Podle Hakim lze očekávat, že spíše než mezi muži a ženami, se budou zvětšovat rozdíly mezi jednotlivými typy mužů a žen – mezi muži a ženami zaměřenými na domov, muži a ženami zaměřenými na práci a adaptabilními muži a ženami.

Kritická reakce Rosemary Crompton a Fiony Harris na teorii preferencí

Hlavní kritikou vyřčenou proti teorii preferencí je, že tato teorie buď naprosto opomíjí, nebo výrazně zlehčuje strukturální omezení a genderové nerovnosti ve společnosti, v rámci nichž muži a ženy uskutečňují své volby. Podle kritiků tohoto přístupu volby lidí nejsou a ani nemohou být natolik svobodné, jak předpokládá C. Hakim. R. Crompton a F. Harris (Crompton, Harris 1998) nesouhlasí také s tezí, že povaha jednotlivých vzorů ženské participace na trhu práce je důsledkem svobodného výběru a že heterogenita zaměstnaneckých statusů žen je dána heterogenitou jejich svobodné volby (tamtéž: 119). Podle těchto autorek je totiž odlišná zaměstnanostní struktura mužů a žen výsledkem spolupůsobení vlastních voleb a strukturálních omezení spíše než výsledkem ničím neomezené svobodné volby jedinců.

Teorii preferencí C. Hakim je těmito autorkami dále vytýkáno, že sice tvrdí, že „adaptabilní typ ženy“ mění své preference v čase – jednou je pro ně důležitější práce, podruhé rodina, nevysvětluje však, co ženy k této proměně prefe-

rencí vede. Hlavním důvodem těchto změn jsou totiž podle R. Crompton a F. Harris právě výše zmiňovaná strukturální omezení. Ženy a muži tedy sice mohou naplňovat své volby, ale zároveň jsou v jejich uskutečňování i výrazně omezení.

R. Crompton a F. Harris (tamtéž) argumentují proti teorii preferencí výsledky mezinárodního srovnávacího výzkumu zahrnujícího Velkou Británii, Norsko, Francii, Rusko a Českou republiku, který se zabýval faktory, které ovlivňují chování a strategie žen na trhu práce. Ukázalo se, že na „makroúrovni“ (tj. na úrovni faktorů odlišujících od sebe jednotlivé země) ovlivňují způsob a míru participace žen na trhu práce zejména rozvinutí a zaměření sociálního státu (tzn. je-li sociální stát povahy spíše liberální nebo konzervativní a jestli je v dané společnosti kladen důraz na rovnost příležitostí mužů a žen), odlišná společenská koncepce dělby práce v domácnosti a struktura zaměstnanosti. Na „mikroúrovni“ (tj. na úrovni rozdílností mezi jednotlivci) výzkumy ukázaly, že ženy aktivně konstruují svoje biografie v závislosti na tom, jak vnímají svoje šance a možnosti. Chování žen (ale i mužů) na trhu práce je tedy odrazem toho, jak jedinci aktivně vytvářejí své pracovní biografie v rámci svých možností a objektivních strukturálních omezení.

Z těchto výzkumných šetření podle autorek vyplynulo, že pracovní biografie žen souvisejí s množstvím institucionálních a strukturálních faktorů, jsou komplexní, mění se v čase a nejsou závislé na žádném „typu ženy“, jak tvrdí C. Hakim. Některé ženy si vybraly kariéru, ve které kombinují rodinu a práci, některé se rozhodly věnovat se rodině, jiné zase momentálně preferují práci. Existuje však mnoho podnětů, které způsobují změnu v preferencích žen během života. Preference tedy podle těchto autorek spoluvytvářejí volbu, ale nedeterminují ji, jak tvrdí C. Hakim.

Závěr

Teorie preferencí Catherine Hakim představuje jistě odvážný a originální krok směrem ke konceptualizaci a vysvětlení důvodů různého postavení mužů a žen na trhu práce

vztah feministických teorií a feministického hnutí ke globálním politickým tendencím. Tematizovány byly mimo jiné genderové aspekty migrace, nadnárodní obchod se ženami a sexuální vykořisťování, možnosti rozvojové spolupráce s ohledem na genderová specifika, ženská práva jako lidská práva či genderové aspekty demokracie a občanství. V souvislosti s ženským či feministickým aktivismem a jeho propojením s feministickými teoriemi a výzkumem byla akcentována potřeba kontextuálního přístupu k popisu a analýze situace žen v jejich odlišnosti a jejich specifických podmínkách. Feministický přístup v globální rovině totiž vyžaduje zejména citlivost k problému mocenské asymetrie vztahů, ekonomické a sociální nespravedlnosti a redefinici vztahu genderové rovnosti a odlišnosti v podobě multikulturalistického feminismu. Zároveň byla ale zdůrazňována morální povinnost podpořit rozvoj globální občanské společnosti a genderové spravedlnosti právě prostřednictvím vytváření nadnárodních sítí a nadnárodního feministického hnutí.

Konference poskytla prostor k prezentaci širokého spektra témat a výzkumů. Bohužel, vzhledem k velkému počtu jednotlivých sekcí nebylo možné sledovat všechny tematické okruhy, přičemž některé rozdělení příspěvků do sekcí působilo zcela nahodile. Charakteristické bylo ale překročení hranic národních států ať již reflexí problémů spojených s migrací či otázek nadnárodní spolupráce a multikulturního charakteru občanství. Řada úvah směřovala k promýšlení postnárodní, globální nebo podle jiných kosmopolitní solidarity mezi jednotlivými aktéry a aktérkami s ohledem na kulturní diverzitu, sociální nerovnosti a mocensky asymetrické vztahy, tematizaci možností vytváření nadnárodních sítí feministického a ženského aktivismu či ke kritické reflexi konstrukce znalosti v souvislosti s disparitou moci. Promýšlení těchto otázek nicméně nadále zůstává výzvou evropskému genderovému výzkumu v době globální migrace a multikulturalizace evropského prostoru.